

ФУНКЦІОНУВАННЯ АБРЕВІАТУР В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЖЕЖНО-ТЕХНІЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ

© Кучеренко О., 2003

Стаття присвячена аналізу абрєвіації в українській пожежно-технічній терміносистемі. Абрєвіатурні утворєння набувають специфічних ознак саме для досліджуваної термінології. Аналізований український термінологічний пожежно-технічний матеріал свідчить про активність та здебільшого непослідовність абрєвіаційних процесів.

The article deals with the analysis of the abbreviation processes in the Ukrainian fire-technological system of terms (terminology). Formation of the abbreviation acquires specific features for terminology investigation. The analysis of Ukrainian terminology indicates the activity and unstability of the abbreviation processes in the language.

Всебічний аналіз української пожежно-технічної терміносистеми вимагає її опрацювання щодо семантики та структури термінів-абрєвіатур, які до сьогодні не досліджувалися. Теоретичне значення зазначеної проблеми полягає у доповненні наукових розробок щодо загального процесу українського термінотворєння. Конче необхідним видається також практичне застосування результатів започаткованого завдання; нормалізація абрєвіатурних утворєнь у словниках та практичних виданнях із пожежної справи.

Абрєвіація як спосіб творєння термінів в українській пожежно-технічній терміносистемі (УПТТ) досить поширена. За свідченням дослідників абрєвіації (К.Трєнь, М.Сердюк та ін.), в українській мові абрєвіатурні утворєння з'являються у 20 рр. ХХ ст. У подальшому набувають стабілізації серед інших словотвірних способів усі різновиди абрєвіатур з поступовою кількісною перевагою ініціальних та ініціально-цифрових. Історія формування, функціонування та розвитку української пожежно-технічної терміносистеми загалом підтверджує вищезазначені висновки мовознавців, хоча слід урахувувати особливості розвитку цієї конкретної системи термінів. У наукових, довідникових та інших матеріалах репрезентовано абрєвіатурні лексеми різних періодів, коли пожежна справа стає окремою галуззю науки та техніки, набуває інтенсивного розвитку.

Семантично абрєвіатури досліджуваного термінологічного матеріалу можна класифікувати на такі, що позначають конкретні предмети (номени) (СВ – сітка всмоктувальна, ПС – пожежний сповіщувач тощо) та абстрактні поняття (ЦУСЗ – центр управління силами та засобами, ОПЛА – оперативний план ліквідації аварії та ін.); абрєвіатури, що мають значення істоти або неістоти (НПЧ – начальник пожежної частини, МПК – механізм подачі кисню тощо), назви речовин (ХПВ – хімопоглинач вапняний тощо), назви різновидів пожежної техніки та обладнання (наприклад, СРК – ствол ручний комбінований, ГПП – генератор повітряної піни, ВПП – вогнегасник повітряно-пінний, АНР автомобіль насосно-рукавний).

За структурою зафіксовано невелику кількість дублетів (держпожежнагляд –

державний пожежний нагляд). Більшість аббревіатур – ініціальні або ініціально-цифрові, які можна перетворити на терміни-композиції чи на словосполучення (АСПГ – *автоматична система пожежогашіння*, СДПЧ – *самостійна державна пожежна частина*, тощо).

Проаналізовані матеріали (ДСТУ, нормативні документи) репрезентують термін-компонит, а поруч з ним аббревіатурне термінологічне утворення, яке використовується далі у тексті й набуває статус нормативного терміносполучення (аббревіатури). Пожежно-технічні аббревіатури з нормативних документів застосовуються в усному та писемному професійному спілкуванні. "*Процес аббревіації – одноразовий, в результаті якого з повнозначного слова або номінативного словосполучення (що є еквівалентом слова), скороченням деяких наявних елементів, які мають менше інформаційне навантаження, виникає нова одиниця, структурно відмінна від вихідної, але має з нею певний семантичний зв'язок. Для того, щоб одиниця, яка виникла, сприймалася як скорочення, важливим є співіснування нової та вихідної одиниць у мові на певному етапі її розвитку*" [1, с.84].

Ініціальні пожежно-технічні аббревіатури утворюються по-різному. Деякі з них є результатом стягнення словосполучення (УПС – *установка* пожежної сигналізації*, РП – *регенеративний патрон* та ін.) або основ складних слів (ПЗ – *пінозмішувач*, ПГ – *пожежогашіння* тощо), тобто вони утворені за допомогою синтактично-морфологічного способу. Зазначені аббревіатури слід відрізнити від термінологічних лексем, що утворюються скороченням слів (РКК – *респіратор Ковшова і Кузьменка*), де використаний фоно-морфологічний спосіб творення.

Опрацьований фактичний матеріал підтверджує постійне поповнення сучасної української пожежно-технічної терміносистеми аббревіатурними утвореннями. Ініціальні аббревіатури можуть містити від 2 до 5 елементів, зрідка більше. Кількість початкових букв в аббревіатурах і вихідних терміносполученнях може бути однаковою (НПЧ – *начальник пожежної частини*, ВП – *вогнегасник порошковий* та ін.). Проте часто не всі повнозначні слова корелятивного словосполучення та основи складних слів є у складі відповідної аббревіатури (*розгалуження рукавне чотирьохходове – РЧ-150 – вилучено компонент "рукавний"* тощо).

Наведені приклади свідчать про непослідовність аббревіаційних процесів у терміносистемі. У пожежно-технічних виданнях спостерігаємо як відсутність компонента "*пожежний*" в аббревіатурах (АЦ – *автоцистерна пожежна* та ін.), так і його наявність (СП – *сповіщувач пожежний* та ін.). Неунормованість УПТТ стає підставою для вживання таких аббревіатурних утворень.

Значна кількість пожежно-технічних аббревіатурних утворень властива лише для досліджуваної фахової термінологічної системи. Відбувається процес поступового перетворення графічних пожежно-технічних скорочень на відповідні аббревіатурні утворення. Пожежно-технічні терміни-аббревіатури, зрозумілі спеціалістам з пожежної безпеки, вживаються паралельно зі своїми синонімічними словосполученнями-корелятами (УПС – *установка* пожежної сигналізації*).

У процесі вживання деяких аббревіатур можлива переставка складових елементів (наприклад, АУП – *автоматична установка* пожежогашіння* та УАП – *установка* автоматичного пожежогашіння*). Ці аббревіатури та їх кореляти, на думку фахівців, є взаємозамінними, обсяг вираженого ними поняття є однаковим.

В аналізованому термінологічному матеріалі спостерігаємо довільний порядок подання елементів корелята (*ствол* комбінований ручний / ствол* ручний комбінований*), а

* устава – ред.

абрєвіатурні утворєння рєпрєзєнтовано тїльки в одному варіанті (СРК – *ствол** *ручний комбінований*; РС – *ручний ствол*; СП – *пожежний сповіщувач*). Необов'язково першим компонентом абрєвіатури є скорочєне головнє слово корєлятивного словосполучєння.

Одне корєлятивнє словосполучєння може мати кїлька скорочєнь (наприклад, *сповіщувач пожежний тепловий* – СП-105 та *извєщатель пожарный*, ИП-105.1, ИП-105.2, СПП-70). На нашу думку, українська терміносистема повинна використовувати лише українські скорочєння.

До складу сучасної української пожежно-технічної терміносистеми активно входять іношомовні абрєвіатури ініціального типу, запозичєні здебільшого з англійської та нїмецької мов. Наприклад, *IFEX* утворєно від початкових букв англійських слів: *Impulse* (їмпульс) *Fire* (пожежа) *Extinguishing* (гасіння) *Technology* (технологія). Український відповідник зазначєної абрєвіації — це терміносполучєння – "*їмпульсна технологія пожежогасіння*". Терміносполучєння має відмінності (особливості) обсягу поняття через те, що існують певні характеристики вітчизняної та закордонної їмпульсної технології пожежогасіння. Тому спостєрїгасмо як паралєльне вживання запозичєної абрєвіатури та українського терміна на позначєння "*їмпульсна технологія пожежогасіння*" (*IFEX*), так і окреме, на позначєння технології саме *IFEX*, звідси поширєння ініціально-цифрові номїнації-модифїкації (*IFEX-3000*, *IFEX-3060*, *IFEX-3001*, *IFEX-3012*).

Українські та запозичєні пожежно-технічні абрєвіатури-номєни можуть містити також і назви, які, як правило, позначєно лапками (*IFEX 3105-5,0 мкг коаксальний "Домінатор"*, *вогнегасник МПП-2 "Буран"*, *вогнегасник МПП-5 "Шквал"*, *вогнегасник водяний переносний ранцевий спеціальний "Тайфун-1-10"* зі *стволом пожежним аєрозольним "Тайфун-1"* та ін.). Більшість із них мають значєння "*надзвичайної швидкості впливу на вогонь, пожежу*". Багатослівні абрєвіації, які містять цифрові дані та власні назви, характеризують процес послїдовного скорочєння.

У досліджуваних текстах та усному професійному мовленні часто для називання використовуються тїльки власні назви ("*Домінатор*", "*Тєрмінатор*", "*Буран*", "*Лавина*", "*Шквал*", "*Тайфун-1*" та ін.). Необхідність якомога швидше загасити пожежу, ліквідувати вогонь, напевно, сприяють використанню таких номїнацій для позначєння відповідних понять. Застосування власних назв замість абрєвіатур, як ми гадаємо, - явище деабрєвіації.

Таким чином, абрєвіаційні процєси в сучасній українській пожежно-технічній терміносистемі активні. Вони потребують подальшого глибокого вивчєння. Українські абрєвіатурні утворєння, що належать до пожежно-технічного термінорєсурсу, своєрїдні та специфічні, оскїльки відбивають зміст понять у галузі пожежної бєзпєки. Загальні тенденції розитку української термінорєсурсної мови позначєні на становленні й функціонуванні сучасної УПТТ. Семантичний та структурний аналіз пожежно-технічних термінів-абрєвіатур сприятимє унормуванню зазначєної терміносистеми.

1. Борисов В.В. *Аббревиация и акронимия*. – М.: Воєніздат, 1972. – 320 с. 2. Сердюк М.Г. *Аббревиатуры и графические сокращения в украинском языке // Авторєф. дис. канд. филол. наук*. – Харьков, 1971. – 20 с. 3. Тронь К.Л. *Развитие аббревиатур в украинском языке // Авторєф. дис. канд. филол. наук*. – Львов, 1970. – 17 с.

* дуло – ред.